

LAPAJ, A HÍRES DUDÁS • 1881

Tűzhelyalapító tót atyánkfia nyes magának nyolc darab másfélöles husángot, azoknak meghegyezi mind a két végét s beszúrja a földbe sorjában mintegy másfél arasznyi távolságra, miáltal vázát nyeri leendő tanyájának. A félkört képező husángok tetejére odaköt madzagokkal egy végig lefutó mogyorófahajtást összetartó kapocsnak, mely egészen olyan, mint az oldalbordák foglalataul szolgáló hátgerinc. Most aztán berakja a kezdetleges alkotmányt gallyakkal, gazzal, nyirkos fűvel, oldalait kibéleli csalomádéval, lekonyuló hátára odaköt »másli«-nak egy füstös, ócska zsúpot s kész a rendőrségi palota.

Félelmetes, hivatali tekintélyt kifejező hatással uralkodik egy-egy dülő fölött, méltó tisztelettel és megdöbbenéssel halad el mellette minden jó és rossz járatban levő jámbor keresztény lélek, mert a gonosz cselekedetek megtorlásának »első fóruma« ez, melynek külseje nyomban elárulja, hogy ha kisebb is valamivel, mint a vármegyeház, annak a képére ütött; egy vérből való azzal.

De igazi méltóság, hatalom csak akkor ömlik el a csöszkunyhón, ha egy nagy kerek folt feketedik előtte, jelöl a büntető igazság jelenvalóságának, melynek személyesítője, Lapaj Istók, a híres dudás, az itt föllobogó rőzsetűznél süti a burgonyát s néha egy kis »méretlen« húst is, mely iránti vonzalmát az ősökötől, juhászelődeitől örökölte.

Még nyomatékosabb a hatás, ha a nagy görcsös bot, a hatalmi jelvény oda van támasztva a »guliba« oldalához, vagy ha tán mindenki elrettentésére a vörös szegélyű »halina« is kint lóg a homlokozaton, mert ez esetben majdnem kétségtelen, hogy a csösz, az élesszemű Istók, bent pihen s a hasadékokon kilát a határra, keletre az egyik szemével, nyugatra a másikkal.

Olyankor még a nyúl sem mer arra járni!

Nem lehetetlen különben az sem, hogy az egész dolog csak gyalázatos fortély, s míg itt a szűr-ujjas és bot őrzí a vidéket, addig a gazdájok, a híres Lapaj, más irányban kalandozik, mert bizony széles, terjedelmes az ő hivatalos köre, s tudomány kell, hogy valaki oly tökéletességre vigye, mint ő, ki minden csínját-bínját érti szakmájának, melyet sokszor úgy kell betölteni, hogy önmagát megsokszorozza.

Nem tréfádolog ám az ő kenye; meg van szolgálva emberül, s ha az izzadó munkás irigykedve nézi, mikor Lapaj Istók hason fekve bámulja a napot, bizony nem gondol rá, hogy ökelmének meg van fordítva a világ rendje s amit más emberfia a nyugalomnak szentel, neki az éjszaka a megháborítója.

Az ő hivatalos órái este kezdődnek. Az egész természet alszik, neki ébren kell lenni. Méla csend ül a tájon. Az öreg Fátra mogorván néz le fényes szemeivel: a csillogó pásztortűzekkel az éjbe, a felhők feketén ereszkednek alá, mintha láthatatlan köpenyt akarnának a tolvajok nyakába lebecsátani, míg a költői Garam habjai alatt a völgyben gyanúsán locsogják: »Lapaj nem lát ilyenkor. Csopp, csopp, csopp! Lophattok most!«

De bizony nincs igazok; Lapaj ilyenkor lát a legjobban.

Kint guggol az ajtó előtt. Tüzét kioltotta politikából. A tűz rossz szövetségese a rendészetnek: őt messziről látják, ha tűz világítja meg alakját s ő közelre sem lát miatta. A tüzet csak a »zapekacská«-ban tűri ilyenkor. Ott a maga helyén van, hogy megbirkózzék az átkozott nyirkos dohánnyal, melyet fonnyadt burgonyaszárral szokott keverni, mert hát szép dolog az, ha okos ember megtesz egy ilyen mihaszna növényt »magyar kir. dohánynak«. Aztán jól ízlik így is. Füst, füst! Lapajnak semmi panasza ellene, élvezettel szívja s szemei andalogva követik, míg csak láthatják a bodor karikákat, amint fölszállanak a nagy semmibe s belefogózkodnak a felhőkbe. Reggelre harmat lesz belőlük.

A némaságot csak néha szakítja meg kollégáinak szellőszárnyon idehajtott hangja a faluból, – a kutyaugatás és a kakaskukorékolás. Azok a falut őrzik; ő a mezőt. Lapaj jó ismerősük, s

kettőt lehetne tenni egy ellen, hogy majdnem érti őket. Hangjukat legalább ismeri, tudván: a Skvarka Mátyás »Viszkocs«-a vagy a Lipták Marciék »Ulan«-ja-e a fölszólaló? A kakas-nemzetséggel sincs különben: sőt e tekintetben a huszonkét éves tapasztalás (mióta a határ fölött virraszt) egy mindig jól járó óra fölfedezését akasztotta nyakába.

Az első kakas rendesen a rektor uramé, már tizenegy órakor kezdvén éneklését (s jobb torka van, mint a gazdájának), talán mert ez a legéhesebb a faluban, siet elkiáltani az éjfél, hosszú az ideje s azt hiszi a bolond, hogy így hamarabb jő meg a reggel. Utána az özvegy tekintetes asszony, a tisztartóné kokinkínai szárnyasai veszik át a szót, – éppen féltizenkettőre. A tiszteletes úr kakasa a legpontosabb, éjfélkor kukorékol, mint a parancsolat; könnyű neki, orra előtt a toronyóra, leolvashatja. Az eklézsia után a közönséges hívekéi szólnak bele az éjbe, ki vékonyan, ki vastagon, ki egészen köszörületlen hangon, amiket Lapaj mind meg tud egymástól különböztetni, mintha egyenkint lenne ismerős mindenikkel.

Öröklött tudomány ez, nemzedékről nemzedékre száll. Lapaj öregapja számadó »bacs« volt a hlinai akolban, ami a juhászvilágban legalább is akkora rang, mint a közönséges életben a főispánság: apáról fiúra, unokára fényt vet az előd ez állása. Apja vödörből csöbörbe csöppent, egyszerű juhásszá lett, de ő is kint élt a természetben s eltanulta titkát, összeszokott annak jámbor lakóival: az állatokkal, s inkább tartozott közéjük, mint az emberekhez.

Tömerdek birka volt a keze alatt, egyforma, kifejezésten arcú állatok, melyeket nem különböztet meg elütő arcszín, különféle homlok, saját testhordozás, jellemző hang, annyira egymás képére vannak teremtve, mint a lóhere levelei. Nincs is olyan akadémiai tag, kinek tudománya el bírjon igazodni: melyik az egyik és melyik a másik; de bezzeg a juhász ösmeri mind, az ő szemei behatolnak a rejtett vonásokig, melyeket közönséges ember megfigyelni nem képes, nemcsak megismeri külön-külön a maga birkáját, legyen elszórva bármely óriási idegen nyájban, de még a nemzetségét is tudja, anyjára s nagyanyjára is emlékszik. Mesének tartanám, ha annyiszor meg nem győződtem volna róla.

Lapaj az őskőtől örökölte éles megfigyelő tehetségét, s ha leszorult is az arisztokratikus juhászpályáról, hasznát veszi annak mint csősz is. Nagy örökség neki, hogy édesanyja a természet s legközelebbi rokonai az állatok. Amaz nem mostoha anyja, ezek jobbak, mint az emberek. Legalább olyanok, minőnek mutatkoznak, meg lehet őket ismerni, tenyerükön hordják a tulajdonságaikat.

A ló megrágja, csúfosan elrondítja a káposztát, ha beleszabadul; a kutya, mint a filozófus, bebarangolja ősszel a kertet s nagy kárt tesz néha a féltett gyümölcsösben; ökör, borjú egyenesen szalad a lucernásnak, pedig attól fújódik föl, nemhogy a jobb ízű csalomádét hajhászná (no, de azért ökör, a boldogtalan), a tudósabb malac a föld titkaiban turkál s könnyen boldogul, mert az életterlen krumpli csimbókos szárat tol ki saját vesztére.

S míg az állatokról előre tudhatni, mi van a begyükben, s jönnek nyíltan, ösztönük által hajtva, addig a veszedelmesebb ember alattomban, álnok ravaszsággal közelít, kilesve a Lapaj távollétét, fölhasználva álmát, a sötétséget, az őszi ködöt s amit két szeme lát ilyenkor, a kéz keze utána nyúl.

Az embert nem lehet kiismerni. Barátságos arccal jő, szíves jó estét kíván Lapajnak, megkínálja dohánnyal, pálinkás butykosából húzni enged neki egyet, s Istók már azt hinné, no, ezt most a barátság hajtotta ide, mikor rövid idő múlva rájő, hogy a legszebb káposztafőnek lába támadt, s hogy az óriási úri tök is, a határ büszkesége, melyre a tiszteletes asszony még a nevét is kivájta kötőtűvel, utánuk kérezkodott.

Csoda-e, ha nem szereti az embereket? Méltán gyanakodó, bizalmatlan irántok; nem is volt s talán sohasem is lesz velök közelebbi érintkezésben. Alig bírom fölfogni, hogyan s kitől tanult beszélni, s azt meg már éppen nem, hogy azóta el nem felejtett.

De miről is beszélne, még ha volna is kivel? Neki nincsenek örömei, sem fájdalmai, következésképp gondolatai sem, melyeknek kifejezést kívánna adni. Hiszen már az egész tót faj hidegebb, szenvedélytelenebb, érzéketlenebb, mint a magyarság. Nem is csoda. Hidegebb

tájék szüli őket, későbben kel föl nekik a nap, korábban nyugszik le s még déltájban is bágyadtan melegít, mintha nem tenné szívesen. A természet ismeri már őket s nem veszi nekik rossznéven, hanem szépen hozzájuk alkalmazkodik.

Gyümölcsüket, a diót, mogyorót kemény héjba zárja; földjüket tele rakta kövel, hogy az sohase mosolyoghasson igazán s ne öltözhessék föl egészen vidám ünnepi ruhába; a derült égből csak egy kis darab jutott nekik; a többit elzárják előlük komor, hóborította bércek. A szelet, vihart ott tartja a Fátrában s ha kiereszti, annak lehelete őket éri először; a tavaszt nyáron hozza meg nekik, a nyarat semmikor, hanem ahelyett odaküldi nyakukra a telet, amikor az még senkinek sem kell. Nekik minden jó, mindennel meg vannak elégedve.

Csendes, türelmes nép.

A természet csintalan packázását majmolja minden. A búzakarász nem nő meg, csak félannyira, mint az elkényeztetett alföldi rónán, s oly apró, kedvetlen szemet hoz s keménységet, mintha maga sem vágnék egyéb lenni korpánál: káposztájuk emeleteket épít magából, ahelyett, hogy szépen összeborulna, s nincs az a hatalom, mely haraszt voltából kivetkőztessen; a körte, alma elvadul, s ízétől Szibériára gondol, aki beleharap.

Még a szerelem költészete is, mely minden népnél, minden bérceken, minden völgyben üdén csendül, mely széles e világon forró, mint a tűz, andalító, mint a virágillat, önáluk fanyar, színtelen és furcsa:

»Kedvesem oldalánál ütem,
Szíveink dobogni kezdtek, orcáink kigyúltak,
S már-már elcsattant volna az első bűbájos csók,
De e pillanatban a pipám kialudt,
S kénytelen voltam eltávozni, hogy azt megtömjem.«

És ez nem valami tréfás, humoros vers ám, hanem szomorú bánatos melódiájú dal. A legény viharos fájdalommal siratja a végzet ádáz kezét, mely az édes pillanatot semmivé tette, kioltván a »zapekacskából« a szuszt, mely nélkül semmiféle boldogság nem tökéletes e világon.

Lapaj Istók be szépen, be szívhez szólón tudja ezt a dalt eldudálni! Pedig hát ő még ezt sem érzi át. Nem szeretett soha senkit. Leányarcnak nem volt rá hatása a földi életben. Nem emlékezett, hogy szíve (ha van) valaha megmozdult, sebesebben dobogott: pedig bizony elég alkalma lett volna rá, mert ő dudál minden valamirevaló lakadalomban a vidéken. Sok szép leány talpa viszkedett már meg az ő híres nótáitól.

Hol tanulta ezeket, olyan szomorúan, olyan édes-fájón, olyan selyemlágyan, viharos vígan, hogy aki meghallja, majd a szíve reped meg bánatában: de azért mégsem reped meg, hanem megolvad, viasszá válik s csodás tündérérzelmek nyomódnak beléje... aztán még jobban szétfoly, most már nem is viasz többé, hanem folyó méz, mely édes a duda szavától s mely nyomban keserűvé válik, ha Lapaj búsat fúj, éppen mint a méz, ha egy méregmorzsa hull beléje?

Ki volt mestere a természet fiának, aki nem társalog az emberekkel? Talán a saját szíve tanította? Nem. A közömbös, idegen. Bércek, hegyek, völgyek hallgatagon néznek rá, mint ő rájuk; azok sem tanították. Hallgató közönsége: a káposztafejek és a kukoricaszárak nem buzdították tapsaikkal. Hol, kitől nyerte tehát a dudálás hatalmát? A juhászbojtár, ki gyermekkorában megmutogatta neki a fogásokat az eredeti hangszeren, maga kontár volt, más pedig messze földön nincs, aki ehhez a művészethez értsen; Hikszum Nógrádban lakik a hegyek lábánál, Petrus meg valahol Nyitrában.

Aztán Istók sohasem távozott el vidékéről, kivéven régen, fiatal korában, pályaválasztási vajúdásai közt, őt is meglepően a nemzeti hivatás láza, mely abban áll, hogy a törékeny fizikai testeknek a mulandósággal folytatott küzdelmében a gyengébbek pártjára áll s drótozás által

segíti dacolni a végzettel (egyéb rebellis hajlam nincs is a tót népben). Istók e pályán messze világba elkalandozott, de egy félév múlva megunta dicséretes foglalkozását, mely a halhatatlanság nagy eszméjét a lelketlen cseréptárgyakra is kiterjeszti, s hazakerülván, az éppen üresedésben levő kerülőseget foglalta el.

Ő maga nemigen emlegeti óperenciántúli útját, hanem a tiszteletes úr, ki igaz lutheránus létére külső országban, világhírű burkus népek között szedte föl a tömérdek ígét s bölcsességet, mit most vasárnapokon apródonként hullatgat szét jámbor hívei közt, gyakran beszéli, hogy amint egyszer kétévi távollét után éppen az édes hazai földről álmodozva ballag Berlinnek utcáin, egy szurtos, falujabeli alakot pillant meg örömben úszó szeme: gyermekkori játszótársát, Lapajt, ezerrétű drótkarikával a karján, széles, rézcsatos szíjjal a derekán.

– Te vagy, igazán te vagy, édes Istók? – kiáltá nyakába borulva a hazájából jött drótosnak, kinek bocskorán tán még otthoni por is van.

Lapaj közönyösen fejtőzött ki karjaiból.

– Úgy no, – az Istók vagyok: hát aztán? – s azzal zavartalanul haladt odább, parányi meglepetést, örömet sem érezve a találkozás fölött.

– Lapaj! Lapaj! Állj meg hát! Talán nem ismertél rám?

Erre (a tiszteletes úr előadása szerint) hősünk mégis megfordult s bosszús hangon visszafelelt:

– Hopp no! Mit akar? Maga a tiszteletes úr »student« fia. Tán van valami drótozni valója?

Valahányszor a tiszteletes úr ez epizód elbeszélésébe bocsátkozik, ami igen gyakran megesik, mert istenem! hisz oly kevés történik egy emberrel, akit a »hegyek elnyelnek« (ezt a kifejezést használja ama fátum jellemzésére, mely széles tudományát e szegény, félreeső tót eklézsiába temette), hogy kénytelen ahhoz ragaszkodni, ami már rég megtörtént; mivel pedig ezenkívül egy fiataalkori csíny emléke, egy állítólag jelenlétében véghezment nagyszerű verekedés és harmadikul a tiszteletesné asszonnyal csodálatosan keletkezett viszonya képezik élete magvát és főmozzanatait, s miután az anyatermészet jobb sorsra érdemes bőbeszédűséggel áldotta meg amaz idő óta, ahogy az iskolai lecke-fölmondás alól kikerült, nem lehet csodálkozni, ha az említett Lapaj-féle találkozás annyiszor fordul elő társalgásában, mint bizonyos megunt ételek némely vendéglő étlapjain. Annyival is inkább megengedhető ez neki, mert e történetke lelkipásztori lében eresztetik föl a hívek épülésére, kifejtetvén, hogy a tót népben nincs gyöngédebb érzelem s nincs fogékonyság a szülőföld iránt, s hogy Lapaj egy korcs, egy darab fa, ki nem érez, ki csak azért látszik teremtvé lenni a világon, hogy egy széles karimájú kalappal több fogjon el a tizenkilencedik században.

Mindezek dacára azonban szereti Lapajt s télen, mikor a természet magára csukja az ajtót, úgyhogy Lapaj is kiszorul öléből, az eklézsiának messze a »lazok«-ban fekvő s ilyenkor elhagyott malmában van lakása; a tiszteletes úr adja, amiért aztán tartozik tavaszig az üres malomra felügyelni; az erdő pedig anyagot ad a foglalkozáshoz: a kosár- és méhkaskötéshez, a lapát- és gereblye-faragáshoz.

Unalmas lakás, szaporátlan munka! Ember ritkán fordul meg e helyen, de farkas gyakran.

Legföljebb farsang táján vetődik be egy-egy vidékbeli, ki megalkudni jő a dudáshoz, lakodalom lévén esendőben házánál.

Sok szószaporítás ilyenkor sem történik. A Lapaj művészetének szabott ára van, melyből nem enged semmit. Egy verdung dohány, estefelé egy kancsó törkölypálinka, éjféltáján egy icce mézes, hajnalban pedig egy messzely szilvapálinka, enni torkig, készpénzben nyolc garas.

Nem kevés, de nem is sok, kivált ha egy kicsit szétnézünk a világban. Ott van például Hikszum, a kékkői dudás! Egy Balassa báró Olaszországból hozott piktorral festette le dudástól, bocskorostól, képét odaakasztották a palotaterembe palatinusok, főispánok közé s arannyal fizetik. Petrust, egy másik világraszóló dudást meg a nyitrai gróf lát el mindennel s olyan jó dolga van, hogy borban fürdik, zsír az étele, olvasztott vaj az itala (aminő életmódot pedig a tót fantázia is csak a jövő életben ígér az igazaknak).

S Lapaj mindkettőjőknél nagyobb, híresebb. Ő nem tudja azt, de más mindenki tudja, mert a két nagy dudás, mint a nép beszéli, hetedvármegyéből kergetve a hiúság és féltékenység által, egy éjszaka álruhában fölkereste Lapajt kunyhójában, lefizetvén nyolc garast egy nótáért, ha igazán olyan legény-e, mint a híre?

Istók elfújta mélabúsan, édes-fájón a hegyek legszomorúbb nótáját, hogy még a hold is megállt hallgatni az égen, a gyönyörtől megittasodva, s a vén folyó habjai megszűntek locsogni, zúgni, nehogy zavarják:

Hej, szomorú akol
Ott künn a havasban;
Hiányos a nyája,
Bacsa talpig vasban!

Hikszum nem várta be a dal végét, szégyenletében futott a világnak, s még ma is szalad, ha el nem fáradt; Petrus pedig sírva fakadt, mint a gyermek, s amint visszatért a faluba, hol dudáját hagyta, az volt az első dolga, hogy fogott egy bicskát s kettéhasította nagy dicsőséget szerzett szerszámát, mely most már csak hitvány doromb az ő szemében, mióta Lapajt hallotta.

És nagy elkeseredésében fűt, fát kikérdezett: hol tanulta, kitől tanulta Lapaj a művészetét? Ha addig él is, ha térdig kopik is a lába, ha a világ legvégén lakik is, fölkeresi a tanítómesterét s kitanulja még jobban a duda fortélyát, hogy Lapajt elérje.

Hanem erre bizony nem tudott felelni senki, hiába volt minden töprengés, találgatás. Végre is abban állapodott meg a közvélemény, hogy a dudában van a csodatevő varázserő. A duda egy fekete szőrű birka porhüvelyé. Vannak, kik még báránykorából ismerik. Luca éjszakáján, éppen éjfél tájban egy eltévedt koromfekete báránka sompolygott be mekegve a néhai Lapaj nyája közé, ki azt az Istók gyerekek ajándékozta, ama kenetes atyai hitben, hogy úgyis gazdája kerül. Istók nagyon szerette a bolyhos, gyapjas állatot, órákig eljátszott vele, kezéből etette, üde fűvel, drága sóval kedvezett neki, úgymint az tökéletes kezes lett, egyéb híja sem volt talán, mint az, hogy beszélni nem tudott. Istók nevet is adott neki, ami egy birkára nézve szokatlan kitüntetés; Pokolkának hitta.

Mikor azonban tizenhárom évvel a nagy ember-kolera után változatosságból a birkanemzetségre került a tömeges halál sora, Pokolka is engedett az uralkodó járványnak, de annyi hálaérzet benne is volt, mint a többiben s bőrét itt hagyta emlékül Istóknak; csináljon vele, amit akar.

Istók dudát csinált belőle. Gyönyörű, művészi dudát, melynek felső sípja gazdagon be van öntve színezüsttel, az alsó fogása pedig, ha nem arany, hát legalább is réz. Nincs olyan szerszáma még szent Dávidnak sem! Abban, ha Istók fújja, nyomban megjelenik a Pokolka szelleme, mert négy szemközt legyen mondva, a néhai fekete bárány azért jött Luca éjszakáján a vén Lapaj Mátyás nyájába, mivel ő egy elátkozott, birkává vált tündér-királyleány, s hogy ott az Istók meggondozta, most olyan nótákat lehel holta után a billegetésére, hogy az öreg Fátra hava februárban is majd megolvad tőlük; mert nem kell ám azt bolond ésszel hinni, hogy Istók fújja a nótákat, ő csak úgy külszín okáért tartja ott száját, legfeljebb a melódia kezdetét súgja bele, aztán billeget hozzá, szorongatja a hóna alatt, izeg-mozog mellette, mintha ő csinálná.

Petrus képzeletét gúzsba kötötte e sok regényes beszéd, nem bírt szabadulni a vágytól, hogy a Lapaj dudáját megszerezze. Hanem hát ez nem volt eladó, dacára annak, hogy Petrus – fölizgatva Éliás zsidó által közvetített ajánlatainak folytonos visszautasítása miatt, – rangos hetykeséggel száz kemény tallért ígért a szerszámért.

De bizony még így sem kapta meg. Lapaj csak nevetett. Hát mi szüksége neki a pénzre? Ő még a bocskorszóját sem adja oda egy királyságért, ha megszokta; hát még a dudáját, egyetlen kincsét? Hiába magyarázta Éliás, hogy ötven talléron (mert csak ötvenet vallott be az

imposztor) három dudát is vehet, szebbnél-szebbet s még tetejébe annyi pénze marad, hogy ha kiadja kamatra, nagyobb úr lesz Rothschildnál.

Hanem hát a Lapaj Istók őszülő fejében sohasem fordult meg az a vágy: pénzt kamatoztatni, sem Rothschildon túltenni; ha már legalább azt mondta volna neki Éliás, hogy aminél ezentúl burgonyáját süti, politúros lesz a tüzelő fája, suhogó selyem lesz a viselő inge, karbunkuluscsat a derékszíján s kilenc lépésről veszi le kalapját, ha erre jár, a brezinai bacsa: úgy tán mégis megértette volna, mekkora haszon és uraság háramlik rá a duda eladásából. Egyszóval, az adásvételből nem lett semmi, Éliás nagy bosszúságára, ki azon vékony reménnyel bocsátá útnak Petrust, hogy ez idő szerint teljes lehetetlenség ugyan a dudához jutni, mert pénzért nem adja, ellopni pedig nem lehet, minthogy nappal mindig a vállán hordja, éjjel alvó párnául használja; emberi hatalom azt kézhez nem veheti tőle, sem most, sem a jövőben, mert ha most nem kell neki a pénz, ezután sem fog kellene, minthogy – fájdalom! – nem iszákos ember, aminővel, torka lévén a tanácsadója, könnyebb boldogulni. Azonban (úgymond Éliás) a fickó már öreg, maholnap lerázza magáról a földi port: és akkor ő megszerzi a híres dudát (mely annak fog jutni, aki eltemetteti), minélfogva, ha Petrus szavát állja, adjon előpénzt s hogy üzeni lehessen neki, hagyja hátra az adresszét.

Petrus fölcsapott, hátrahagyván az adresszét a következőkben: túl a brezinai nagy erdőn van egy düledező malom, attól balra nyílik a »Rocska« nevű völgykatlan; három gyalogút visz rajta; a legelhagyottabbikon menjen a hírvivő addig, míg a két szeme lát, míg a »Motiká«-nak nevezett hegyhez nem ér; mikor odajut, menjen föl a legmagasabb csúcsára s onnan szétnézve, hol a legnagyobb pásztortűz ég, ott kell lenni Petrusnak, vagy ha nincs ott, ott mondják meg, hol van. A száz tallér éjjel-nappal mindig készen lesz nála a dudáért.

Hősünk semmit sem tudott az alkuról, mert Éliásban volt annyi előrelátás, hogy azt nem kötötte a falusi mendemondák orrára; Lapaj még azt sem tudta meg, hogy Petrus és Hikszum voltak a hallgató vendégei. Egykedvűen folytatta tovább is régi életmódját, néha napokig sem beszélve emberi lénnel s mégsem unva el magát soha. Mert hát olyan jó barátságban volt a természettel! Kölcsönösen mulattatták egymást! Vagy ő dudált, s az ünnepélyes csend, mely a völgy és bérc fölött ült hallgaton, rezgésbe jött, mint az ébredező szív; a fűszálak sugdosva integettek egymásnak jobbra-balra hajladozva: fű, virág bűbájos illatot lehelt, melybe rejtélyesen vegyült be a föld párázata, mint egy titkos szerelmi sóhajtozás: hallani nem, de érezni lehetett.

Vagy pedig Lapaj némult el, hogy a természetet hallgassa. Erdők zúgása, folyam locsogása, lombsuttogás, méhdöngicsélés, munkások dala a távolban s elhaló kürtszó még távolabb, összefoly édes, olvadó harmóniában, melynél szebbet, kéjesebbet, altatóbbat, elbájolóbbat szív nem érezhet, fül nem hallhat, hideg, hitvány hangszer nem tolmácsolhat.

A mester, ki Lapajt a tökély fokára vitte a dudában, nem kellene messze keresnie Petrusnak, mindenütt jelenvaló az. Csak beszélni kell tudni vele és tudni hallgatni rá.

Nem mindenre a természet, az anyaföld tanít-e minket? A földnek szíve van. Aki ráborul s fülét odaszorítja közös tápláló anyánk barna testéhez, rejtélyes dobogást hall alatt, mintha egy óriási kalapács tompa ütései volnának, száz mérföldnyire mélyen belsejében; a szíve dobogása az.

A föld gondolkozik is. Gondolatai a virágok. Avagy honnan van az, hogy ez elhagyott rengetegben, hová emberi kéz nem ültette, hová madár sem viszi a magvát, egy nap ezer meg ezer soha nem látott színű és alakú virág támad magától? A föld költészete ez! Az ő új gondolatai!

És ha gondolkozik, ha szíve van, érezni is kell tudnia, bánatának, örömének lennie. Nagy szárazság idején keble fölrepedezik s mint a szenvedő anya emlőin a gyermek, növényzete elsínylik, elsatnyul, míg ellenben harmatos hajnalon egész valója vidám mosoly.

És növényzete: a virágok, fák, füvek is mind éreznek, mind gondolkoznak, s mindnyáját összekapcsolva tartja a szeretet nagy eszméje. A földet szereti növényzete, ő pedig a felhőt és

napsugárt. – A magyar ember, ha ültetménye kiszárad, nem fogamzik meg, jól mondja: »nem szerette a földet«. A földet, melynek jószívûséget, érzõ szívet tulajdonít, midõn azon kéréssel adja át kedves halottját: »Legyen neki könnyû a föld.«... És az bizonyosan könnyû is annak. Mindent a szeretet tart össze. Hát csak egyedül Lapaj ne érezne, ne gondolkodnék, ne szeretne? Hát lehetne az? Ki tudja megmondani? Azért, mert hó borítja a vén Fátrát s kopáran hirdeti, hogy belsejébõl nem fakad éltetõ meleg erõ, mely tápot adjon fûnek, virágnak, ki tudja, mélyen eltemetve nem forr-e gyomrában a tûz, mely bõmbõlve tör ki, ha nyílása támad? A szomorú árvalányhaj, mely minden szeretet nélkül nõtt ott s mely mint egy õsz hajszál teng kopasz lapályán, csak a hideg, kietlen világról beszél, de azt õ sem tudja megmondani, mi lehet beljebb?

Komor õszi éj van. A csípõs szél hideg esõcsöppeket vagdos a Lapaj arcához, de azért nem siet a kunyhója felé, hanem gondosan kémleli a tájat, melynek terményei ilyenkor forognak a legnagyobb veszedelemben, mert minden valamirevaló tolvaj az ilyen kutyaidõt választja mûveleteihez kõpõnyegnek. Koromsötétség festi feketére az egész világot. Az embert inkognitó ütheti arcul akárki. Szemét ilyenkor a halinája zsebébe dughatná a csõsz: a füle veszi át az egész hivatalt.

Hallgat, figyel. Semmi nesz. Csak egy-egy káposztafõ reped meg imitt-amott a túlságos áldás alatt, mely az égbõl csurog, vagy átfutó nyúl zörgeti meg alig észrevehetőn a harasztot. De mégis valami olyast hall messze, ami hasonlít az emberi léptekhez, melyek besüppednek a locs-pocsban, oly hangot adva nagyban, mint a lûgzó kád potyogó csõppjei.

A léptek elé siet. Nagy gyakorlata van az iránykiismerésben: a kunyhó tájáról jõ valaki a folyóvíz felé. Istók tanácsosnak látja megállni egy mogyorófa-bokor mögött, nehogy saját lépteivel futamodásra serkentse a veszedelem elé sietõ tolvajt, amint hogy nem is lehet más ebben a cudar idõben, mikor künn lenni csak az eb nem áttal, meg a csõsz.

Sugár nõi alak suhan el a bokor mellett; szemei még az éjben is villognak, mint két szentjánosbogár, karcsú termetére ázott fehér lepedõ simul, két lecsüggõ vége fodrozva libeg-lobog a szélben. Hol megáll habozva, majd futva indul meg; a szél nagyot kacag a háta mögött.

A szél nagyot kacag s Lapaj a nagyujját hevenyészett sípna a szájába dugva, olyat sivít utána, az öreg Fátra azt hiheti hirtelenében, hogy ott a gõzmozdony szaladgál.

– Hohó! Állj meg! Ki vagy? Mit viszesz?

A nõ visszafordul, messzirõl úgy látszik, mintha roskadoznék, a fehér lepedõ csücske a földig ér, de újra fölmagasodik és reszketõ, lágy hang jõ meg feleletnek:

– Magamat viszem csak. Magamat, magamat.

És aztán mohón hozzászi:

– Ha nem hiszi, nézze meg a kötényemet, lepedõmet. Nem loptam én semmit, utamat ne állja. Lapaj közel ment hozzá s fürkészõleg néz ki kalapja széles karimája alól, de semmi gyanús jel, amiben megfogózhatnék a hivatalos eljárás, mely a megmotozást rendeli.

– Ne állja utamat – ismételi a nõ keserûen, lepedõjét kiterítve és megrázva –, messze út az, hosszú út az.

Hát hiszen Istók nem bánja, akármilyen hosszú is. Miatta az egész világ utazhat akár Amerikába, csak a határ maradjon a maga helyén. Szó nélkül fordul meg s visszafelé baktat. A nõ tétovázó léptekkel áll eléje s görcsösen kapaszkodik a halina lelógó ujjába.

– Álljon meg egy szóra, csak egy rövid szóra, édes Lapaj bátyó. Ismer-e kend engem? Tudja-e, ki vagyok?

A csõsz fejét rázza feleletül, hogy nem ismeri. De hát minek is ismerné, ha semmit sem lopott?

– Nézzen meg hát engem – rebegi fojtott hangon, egész testében remegve, vacogó fogakkal, melyek olyan fehérék, mint az alabástrom. – Oh, nézzen meg engem, hajamat, szememet, halovány arcomat s mondja el majd neki, õneki szegénynek, hogy én milyen voltam...

Az öreg Istóknak sohasem volt ilyen esete: sötét éjszakában deli, sugár leány hozzásiumul, félíg vállára roskadva és azt mondja neki:

– Oh, nézzen meg engem!

Ez már olyan dolog, amire nem lehet határozatot hozni anélkül, hogy az ember rá ne gyűjtson. Lapaj hát nem szól semmit, hanem, hogy az eső ne tiszteletlenkedjék a pipájával, a fejről levett kalappal boltozatot csinálván föléje, megtömé azt s lassú tempóban kicsiholt. A kova bőven adta a szikrát, melyek a nő arcát is megvilágíták egy pillanatra, s hősünk akaratlanul is úgy rajta felejtette szemeit, hogy az égető taplót tévedésből a szíjába tuszkolta be; miből különben nem támadt semmi veszélyes dolog, mert a taplónak volt ám belátása; amint észrevette, hogy rossz helyre került, kialudt csendesen, mely nemes tapintatát éppen nem lehet csodálni, ha meggondoljuk, hogy a tiszteletes úr tudós fején ért meg – sapka minőségében. És az sem csoda, hogy Lapaj megzavarodott kissé. Ilyen szép fehércselédet még soha nem látott. Hollófekete farkocsa fölbontva omlik le a fehér lepedőre s halvány arcára fájdalom van festve; fekete szemében a kétségbeesés, remegő ajkán egy láthatatlanul ott lebegő imádság. Ruhája, a zöld szoknya, fehér kötény veres rojtokkal, a tót nép ezredéves, soha nem változó divatja, ázottan tapadt a kecses idomokhoz.

Lapaj azonban nem bírt fogékonysággal az ilyesmi iránt.

– Hát aztán? – kérde mogorván, ismét szikrafogdosásra tévén készülleteket. – Mit néztek rajtad? Menj Isten hírével és semmihez ne nyúlj útközben! Meg ne dézsmáld a fiatal uraság barackfáját a »Tövises«-ben, mert meg van olvasva!

– A fiatal uraságét? – kacag föl a leány fájdalmasan, görcsösen. – Verje meg őt az Isten, amikor ébren van és amikor alszik!

– Ne kísértsd az Istent, leány! – mond Lapaj. – Annyit mondhatok neked, hogy az is az urakkal tart. Az is csak olyan csősz, mint én, csak hogy nagyobb területre kell vigyáznia. Meg is teszi emberül. Hagyd békességben! Eredj utadra.

– Megyek már, megyek már. A jó Isten áldja!

Roskadozva tett néhány lépést.

– De mondja meg neki, hogy én milyen voltam.

Lapaj önkénytelen dörögé érdes medvehangján:

– Ki az ördögnek mondjam meg?

A nő meghallotta. Megállt egy percig. Felelni akart, de hirtelen mást gondolva, sebes futásnak eredt, föl a dombnak, mely alatt a víz foly, s onnan kiáltott le szívszaggató, éles hangon, melyet nyögve adtak odább egymásnak a bércek:

– Bocsássa meg, amit tettem! Amit kendnek tettem...

A csősz megnyomkodta a tüzet pipájában és azt gondolá magában: »Hát mégis lopott az istentelen? Pedig milyen jó ábrázata van! És még nem átallja rám kiáltani, hogy meglopott. No, megállj! Kerülj csak még egyszer a szemem elé!«

A csősz-tekintély ily csúfos megcsorbítása kivételes eset lévén, Lapajból gondolatokat fejtett ki, melyek, talán először életében, az asszonyi nem hiúsága és gonoszsága körül forogtak. Hogy megnézte magát! Oh, hiú asszonyi állatok! Még a sötétben is bámultatni szeretnék magukat. Maholnap megérjük, mécses akasztanak éjszakának idején is nyakukba, hogy örökösen meg legyen világítva az arcuk, mint némely toronyórán a mutató.

No hiszen, kerüljön csak még egyszer a szemem elé.

Hanem hát bizony az sohasem történik meg.

Egy velőt hasító sikoltást csap füléhez a szél: a haragos folyó nagy loccsanást hallat utána, összecsapó habok tompán, vadul hörgik, hogy egy szomorú történet lett most eltemetve.

Lapaj lábai dermedten gyökereznek a földbe. Tudja, mi történt: a leány beugrott a vízbe.

Kiveszi szájából a pipáját, lekapja a széles kalapot a fejről, odahelyezi azt a lucskos földre s rátérdelvén, a folyó felé fordulva, elmondja a miatyánkot csendesen, vigyázva, hogy meg ne akadjon benne.

A szél is megfordul most s panaszos nyögéssel viszi az ima szavait a hullámkoporsó felé. Egyszerű halotti szertartás, de Lapajtól elég ennyi is. Legalább ne menjen pogánymódra a másvilágra a szegény leány, kit az imént még lopással gyanúsított. Pedig hát mi szüksége lenne a halottnak földi eleségre? Annak untig elég útravaló az az imádság is, amit utána küldött.

Még némi meglepődést is érzett szívében, amiért a leány ártatlansága ily hamar kiderült. A csúfolódás is, mely annyira bántotta, most már elveszté élet, megszűnt sértő lenni, bár még egyre megmaradt rejtélyesnek.

Istók azon vette magát észre, hogy gondolkozik s hogy visszaidézi a lány szavait. Mondta, hogy hosszú útra megy (Igaz a!), megátkozta a fiatal uraságot (már hiszen ezt sem valami nehéz megfajteni), de hogy mit kelljen megbocsátania s kinek mondani el, minő volt, melyen szeme, szája volt, azt nem bírta megmagyarázni.

Ami azt illeti, nem is sokat törte rajta fejét. Nem volt barátja a rébusz-találgatásnak. Minden úgy van jól, amint van. Az ember, a halina, a kunyhó, a pipa, sőt még a duda is ki van téve a mulandóságnak, az enyészetnek, hanem a határ – az örökkévaló. Itt volt mindig és itt lesz mindig a maga helyén. Ámbár a folyóvíz olyan nagy potentát, hogy még abból is elvisz egy darabot, ha tavaszi áradáskor nekirugaszkodik.

Nos, a szép leányt is elvitte a folyóvíz. Azon ugyan nem lehet változtatni többé: hiába kérné vissza tőle akárki...

Bőrig átázva ért kunyhójához s még egyszer végignézte tág birodalmán, a határon, miután a béke ünnepélyes némaságát látta előmölve, tekintetbe véve az idő előhaladottságát és a szakadó záport is, igazi meglepődéssel vonult kunyhójába »szárazt váltani«, ami nála abból állott, hogy a nagy kalapról és a halináról lerázta a csurgó folyadékot s az utóbbi öltönyt megfordítva vette magára.

Mivel odakint is sötétség uralkodék, nagyon világos dolog, hogy a kunyhóban még sötétebb volt. A dudát tehát találomra egy szögletbe dobta s hozzálátott az elébb vázolt átöltöztetéshez, mely nemcsak tükröt nem igényelt, hanem világosságot sem.

A halináról is bővebben kell szólnunk, mert az egyszersmind családi genealógia volt. A nyakán levő repedés nagyapjára emlékezteté Lapajt, mert ő viselte azt ezelőtt száz évvel a híres körmöci verekedés alkalmával, hol hat juhászt vert meg ötven közönséges paraszt; (valaki ugyancsak megmarkolhatta az akkor virágkorát élt »fiaszúrt«, mert a repedés egész a háta közepéig terjed). Az egyik lyuk, a zseb tájékán, apja idejében keletkezett: egérrágás. A zsirpecsét a baloldalon, ki tudja honnan támadhatott, de bizonyára szintén családi esemény emléke s valószínű, hogy a néhai Lapaj oldalbordájának enyelgése közben keletkezett, mikor röptült néha a zsíros fazék is, melyet állításához nyomatékuul hozzá vagdosott. A hóna alatti zöld folt az édesanyja ünneplő szoknyájáról való, míg a zseb fölött alig látszó dudorodás ma is egy mélységes titok; azaz, hogy egy Szent György-nap éjszakáján talált kétfarkú gyík van oda aszaltan bevarrva, mely a halina gazdáját megőrzi minden gonosztól és kísértettől ezen az árnyékvilágon.

E nevezetes öltönyt hámozta le tehát Lapaj legelőbb testéről és hatalmasan megrázta, úgy hogy a rajta levő mocsok szétfreccsent minden irányban, ami nem lett volna magában olyan nagy baj, ha senki sem veszi zokon.

Az alább előadandó körülmények következtében azonban Lapaj e művelete igen sérelmesen ütött ki s e sérelem a kunyhó hátsó részéből nyilatkozott hatalmasan felhangzó – gyermeksírásban.

Lapaj ijedten ejtette ki kezéből a halinát és szájából a pipáját. Az elébbinek nem lett természetesen semmi baja, hanem az utóbbi fényesen megpecsételé főnnebbi elméletét a mulandóságról.

De mi volt ez a szerencsétlenség jelenlegi ijedelme- s meglepetéséhez képest?

Eleinte el akart futni, mint az eszeveszett, de fölemelvén a halinát s megtapogatván benne az aszalt gyíkot, visszanyeré bátorságát s derékszíjából egy faggyúgyertya-darabot kotorászott elő, melyet csak nehezen sikerült meggyújtani, mert keze reszketett s abban a gyufa égő vége és a gyertya kanóca sehogysem bírt egymásnak találkoztatót adni.

Midőn végre mégis világosság lőn, a hórihorgas, erős Lapaj egy gyermek gyávaságával indítá el tekintetét a végzetes hely felé, honnan a sírás megszűntével lassú, szabályos szuszogás hallatszék.

Egy pólyába takart gyermek feküdt a kunyhó hátában fölhalmozott fűvön.

A piciny lény széles, duzzadt orcáscskái mozogtak, parányi szája összecsucsorítva csamcsogott s szabadon hagyott kezecskéi céltalanul mozogtak ide-oda a vöröscsíkos párnán, melybe erősen be volt kötözve. Nagy szeme némi kíváncsisággal tapadt Lapajra, míg könnyei vagy talán a halina ráfreccsent esőcsöppjei üdén fénylettek piros képén, mint a harmat a virágon. Lapaj még sohasem látott ilyet.

– Hm! – dünyögé és fejét csóválta. – Ezer mennydörgős mennykő! – mondá aztán fönnhangon és még jobban csóválta a fejét.

Tán még mai napig is csóválná, ha kis vendége újra sírva nem fakad.

– Nos, hadd ordítson a poronty, van elég oka rá. Anyja ott úszik a hullámok között, ő maga pedig szintén nem fekszik aranyos bölcseiben.

Ezt gondolá hősünk s visszaesve szokott egykedvűségébe, ledőlt a kunyhó előrésszébe kissé pihenni; de bizony ő unta meg hamarabb hallgatni, mint a csecsemő sírni, minélfogva nem tehetett egyebet, mint hogy karjára vette, elkezdte lógázni jobbra-balra s dúdolt neki valamit, hogy elaltassa. A szél kacagva süvített be a hasadékon: Hahaha! A mogorva Lapaj gyermeket ringat.

A kis gonosz azonban oda sem hederített a ringatásnak, még jobban sírt. Lapajnak majdnem fogyófélben volt már a türelme, midőn eszébe jutott, hogy a duda hangja betömné a száját. Fújta hát neki a szebbnél-szebb nótákat, olyan kedvvel, odaadással, mintha kilenc falu hallgatná.

A parányi teremtés csakugyan elnémult rövid időre s ujjacskáival játszogatva kaparászott a Lapaj arcán, miből az észrevette, hogy a csecsemő kezei jéghidegek, minélfogva nagy tenyerébe vette azokat s leheletével melengeté.

– Átkozott poronty! Nem szeretném, ha itt fagyna meg a nyakamon!

Eközben virradni kezdett s a gyermeket többé nem szórakoztatta a duda: sírása olyan volt, mint az őszi eső, nem lehetett kívánni a végét.

– Az ördög vigyen el engem, ha bírok evvel a kis lánykával. No, no, no... ne sírj, édes morzsácskám!

A mogorva Lapaj megtanult hízelegni.

– Ne, te, ne. Csom, csom! Látod-e a napocskát, amint kel? Látod, az jó, nem sír. Te se sírj hát! Csingilingi csin! Szeret téged a Lapaj bátyó, ha nem sírsz.

De a hízelgő szónak sem lett foganatja s Lapajjal az a csuda történt, hogy komolyan elkezdte törni a fejét: mi baja lehet a gyermeknek, s azt – becsületére válják a tudományának – ki is találta. Éhes az istenadta.

Sőt annyira belejött a leleményességbe, hogy amint a távolban kecskéket hajtó fiút pillantott meg a »csapáson«, egy talpraesett gondolata támadt s letevén a gyermeket karjairól, utána futott, kevés vártatva utólérte s magával hozta kecskéivel együtt a kunyhóhoz.

– Hallod-e, Matykó – mondá a fiúnak –, itt hagyod a jószágot és sietsz a faluba vissza, s elmondod a bírónak, hogy a vén Lapaj tisztelteti és azt izeni: a határban semmi baj, nem lopott el senki semmit, de bezzeg belopott valaki egy csecsemőt a kunyhójába. Minthogy a gyerek eleven s agyonütni nem lehet, rendeljen ökelme valami vénasszonyt anyjául, aki azt tőle mai napon átvegye. Siess! Öreg ozsonnáig megfordulj!

A pásztorfiú készségesen iramodott útnak, megtisztelve érezvén magát, hogy a falu dolgában járhat. Istók megfejté a kecskéket s a tejet a kis lelenccel szűrcsöltette föl, ami bizony sok galibával járó foglalatosság; de neki most mindez hatalmas mulatságnak tetszett, sőt midőn a jóllakott gyermeket kihozta a melegítő napfényre s az ott elkezdett mosolyogni, a vad csősz úgy érezte, hogy őt nem a nap, hanem belülről melegíti most valami.

– De furcsa, bolondos kis jószág ez!

És aztán egyszer, mikor a furcsa kis jószág úgy tett karjaival, mint a madárka a szárnyakkal: kiterjeszté, hogy velők a Lapaj nyakába repüljön, meg nem állhatta, hogy oda ne vegye s hogy (akár hiszik, akár nem hiszik) meg ne csókolja piros kis orcáját, amitől az még egyszer pirosabb lesz, mert a tövises álla megszurkálta. És lám, még csak nem is sír miatta.

Lapaj nem adja a világért, hogy nem sír.

– Így, így, kis mókuskám! Így szeret téged a Lapaj, ha nem sírsz. Hajsó! hajsó! Ugye te is szereted a Lapajt?

A csecsemő nagy, okos szemét ráveti, mintha értené a kérdést és aztán egy édeset hunyorít velők. A tavasz első mosolyából, a nap aranyos sugaraiból, a csalogány legszebb dalából veszi a színeket és zamatot ehhez az édes hunyorításhoz.

Istók maga is valóságos gyermek lett a mai napon annak a másik gyermeknek a kedvéért; elvitte a folyóhoz, annak a zúgását hallgatni, magával hurcolta a sziklákra s odaültet é a legmagasabb csúcsra, az erdön virágot szedett neki, a mezőn madárfészkeket fosztogatott ki a mulattatására. Jól mulattak egymással mind a ketten. Az ozsonna ideje úgy megjött, mintha hirtelenkedésből a déllel cserélte volna ki magát.

Ozsonna táján híven megérkeztek, akiket már nem is várt: a kecskéért a fiú, a gyermekért felsőbb rendelethez egy öregasszony. Azok, kik azt hiszik, hogy ez későn történt, feledik, hogy a felföld falvainak határai többnyire mérföldekre terjednek s maga a nemes helység gyakran oly messze esik a »láz«-nak nevezett tanyától, hogy a gazda, mint aki messze útra megy, ünnepélyesen búcsúzik el családjától, ha a kukoricásföldjét megnézni kirándul.

A töpörödött anyóka, a falu bábája, már messziről elkezdett kiabálni:

– Hej, Lapaj fiam! Hahó, Lapaj fiam! Ide azzal a gyermekkel, majd megismerem én mindjárt a nemzetségét. Az már az én dolgom. Adjon isten jó napot és munkát! Hát hol van a prücsök? Hadd vigyem el a nyakadról, édes fiam; remélem, csak megemberelsz hálából egy-két káposztafővel; hoztam nekik tarisznyát is.

– A gyermek alszik – mondá Lapaj, egy galagonyabokor felé mutatva –, nem lehet fölkelteni.

– Micsoda? Nem lehet fölkelteni? – sipított az anyóka, egyetlen kiülő agyarárt Istókra vicsorítva. – Tán bizony én várjam, míg fölébred? Ejha, fiam, de nagyra vagy vele! Princ-e vagy princesz?

– Leány, Agnisa néném, leány. Félre innen! Nem engedem fölkelteni. Csak az imént aludt el, szegényke!

És a vad ember ellökte az asszonyt s gyöngéd tekintetet vetvén az alvóra, mellé ült s csendes pipaszó mellett hallgatta annak szabályos szuszogását.

– Mi lelt téged, Lapaj fiam? Megbolondultál! Nini nézze meg az ember! De jó pesztonka vált volna belőled! A gyermeket nem szabad felkelteni, meg kell várni, míg az maga nyitja föl a szemét. No, no, Istók! Miféle bolond beszéd ez? A vén Agnisa nem olyan ostoba, hogy itt vesztegessen az időt. Aztán a falu messze van; éjfél lesz, mire Hlinára beérek. Vagy talán be sem érek ma.

– Legalább nem ma lesz akkor a világ vége – mondá nevetve Lapaj, támaszkodva az ezredéves közmondásra, mely a világ végét arra a napra teszi, midőn az országban örökös en elszéledt hlinai tótok mind együtt lesznek a falujokban. Ez elmélet szerint csakugyan örökkévaló a világ.

– Ne tréfálg az öregekkel, Lapaj, mert megbánod. Azt mondod, hogy hatvan éves vagy! Mi az, te tacsókó! Én tartottalak a keresztyvize. Ne űzz hát belőlem csúfot, ne tartóztass föl, add ide a porontyot, mert ha engem dühbe hozol, kikaparom a szemedet.

S könnyen meg is tette volna, amit ígért, ha a gyermek véletlenül tárgytalanná nem teszi a vitát azzal, hogy fölébredt.

Lapaj fölvette a bokor árnyékából és odanyújtotta a vénasszonynak. Szinte szomorú volt az arca, mikor ezt tette, keblében sajátságos érzelmek zajlottak, lelkére valami lehangoló, fárasztó köd nehezedék.

A kisdud nyugtalanul mozgott új helyén. Ijedten nézett föl az őt átfogó aszott karok birtokosára s annak arcától nyomban ríva fakadt. Kezét kiterjeszté Lapaj felé. Hozzá kérezkodott.

Az ellent nem állhatott, hogy még egyszer karjára ne vegye. A boldogtalan kis teremtmény megszűnt sírni s szorosan odasimult a vad ember kebléhez. Tán tudta, érezte, hogy onnan mélyen rejtett melegség sugárzik ki. Kezével átkarolta nyakát oly erősen, hogy az szinte érezte a szorítást. És mikor az asszony erőszakosan akarta lefejteni, egy sikítással fonódott össze még szorosabbra.

Lapaj meg volt indulva és nem bírt szólni semmit, csak a kezével integetett Agnisának, hogy ne nyúljon a gyermekhez. Homlokán kidagadtak az erek, szíve hangosan dobogott s szemében egy könnycsepp jelent meg, – egy könnycsepp.

Mialatt átölelve tartá könnyű terhét, szeme merően szegződött a földre, a néma fekete rögre, mintha attól akarna tanácsot kérni, ki az eldobott búzaszemre ráborul, fölneveli.

És az bizonyosan meg is mondta neki, amit kérdezni látszott tőle.

Nyugodtan lépett Agnisához s kezét annak vállára helyezvén, a megindulástól lágy, de határozott hangon mondá:

– Mást gondoltam, anyó. Visszamehet kend.

– Hogy érted azt, Lapaj fiam?

– Úgy, hogy a gyermeket nem adom. Nekem adta az Isten; legyen az enyém!

S azzal elfordult az ámuló asszonytól és csendes, nyugodt léptekkel ballagott be kunyhójába.

Az elhatározó szó ki volt mondva. Apa lett. Apai gondok komoly felhője ült ki homlokára.

Édes gondok, nehéz gondok! Édesek a gazdagoknak, nehezek a szegényeknek.

Addig csak hagyján, míg az éj be nem állt, míg a gyermek éhes nem lett és nem fázott, hanem aztán?... Lapaj kétségbe volt esve. Hiába kínálta az általa használt ételnemével, hiába takargatta be a halinával; az nem kellett neki, ez nem melegítette eléggé. Egy kecskét és néhány párnát kell szereznie minden áron, ha a föld alól kaparja is ki.

Hanem könnyű azt elgondolni, amit kikaparni igen nehéz. Egy kecske és párnák! Boldog isten! Milyen vagyón volna az? A gyermeknek mindig lenne friss teje és meleg ágya.

Egész éjjelig arról ábrándozott álomkerülte fekhelyén, majd édelegve, majd kínosan, amint kis pártfogoltja nyugodt volt vagy nyöszörgött. Éjjél után majdnem folytonossá vált a nyöszörgés s Lapajból kínos elhatározást facsart ki.

Fölkapta a kis leányt a karjaiba, a dudát vállára s először életében őrizetlenül hagyván a határt, majdnem oly sebes és oly nagy léptekkel indult meg a falu felé, mint a tót mesék siető óriásai, kik az egyik hegyről a másikra hágtak.

Hajnaltól már ott kopogott az Éliás zsidó ablakán, ki ijedten riadt föl a dörömbölésre.

– Kicsoda kend, odakünn? Minden jó lélek alszik ilyenkor. Mit akar kend?

– Nyiss ajtót, Éliás, én vagyok, a Lapaj.

– Nyitom már – hangzott belülről –, dehogynem nyitom. Ejnye no, mi járatban van kend ilyen korán reggel? Nini, hát ez a gyermek? Ilyen növény is terem már a lazokban?

– Az ám! De most ne kérdezősködjél, hanem gyújts tüzet a kályhában és adj tejet: szaporán járjon a lábad!

Csakhamar vidám tűz pattogott s a gyermek jóízűen szűrte a tejet.

– Éliás! – mondá Lapaj komoran, ujjával nagyot bökve az asztalon fekvő dudán – eladom.

– Mit ad el kend?

Lapaj a világért sem bírta volna kiejteni a száján azt a fájdalmas szót most, csak reszkető kezével mutatott ismét a dudára:

– Ezt itt! – szólt tompa, fojtott hangon.

– Micsoda? A dudát adja el kend? Most, mikor a kutyának sem kell már? Akkor kellett volna verni a vasat, mikor tüzes volt, mikor vevő volt; most már ütheti bottal a nyomát. Öt garas nem sok, de az is kidobott pénz volna a kend dudájáért.

Istók arcán iszonyú levertség tükröződött e szavakra, szomorú pillantást vetett a kicsikére, fejét lekonyítá és mélyen sóhajtott.

– Pedig – hebegé szaggatottan, kalapját mélyen szemébe nyomva – azt hittem, Éliás, azt gondoltam, hogy megveszed. Nincs semmi egyebem, nagyon olcsón odaadnám.

– Nos! Ugyan mit kérne kend érte?

– Két párnát, egy derékaljat és – tette hozzá nagyfélénken, mintha már maga is sokallná – egy eleven anyakecskét.

Éliás az emberbaráti jóakarat gúnyájába (rosszul állt neki) öltöztette ravasz, rőt arcát.

– Tudja mit, kend? Mondok valamit kendnek. Mivel szeretem és tisztelem kendet, s mivel ilyen korán reggel még a zsidó esze nem tiszta s mivel tegnap nagyon összevesztem a feleségemmel, úgyhogy most daczból erőnek erejével tönkre akarok jutni, adja ide kend a tenyerét, kész az alku.

A kívánt dolgok csakhamar elő voltak teremtve. Istók könnyezett, mikor a dudától el kellett válnia örökre. Az ajtóból még egyszer visszatért, még egyszer elfújta a legkedvesebb nótáját utoljára.

Olyan szépen hangzott, mint soha még. A Pokolka bőre igazi tündér lett, mely az öreg Éliást is kevés híja, hogy táncra nem gyullasztotta, míg a gyermek arcára vidám, játszi mosolyt ültetett.

Oly szép, ragyogó, oly üde volt ez a mosoly, hogy Lapaj láttára egyszerre elfelejtett nótát, dudát, mindent, fölkapta a gyermeket az egyik karjára, a párnákat a hóna alá, s vidáman ügetett velök a »lazok«-ba.

Szép őszi reggel volt. A gyermek az egész úton gagyogott a karján valamit, a kecske, mely előttük ment, mintha felelgetne rá, egyet-egyet mekegett közbe, míg ő maga olyan szívesen hallgatta mind a kettőt, mintha értené.